

Branko Tošović (ur./Hg.)

ANDRIĆEVA PUBLICISTIKA ANDRIĆS PUBLIZISTIK

Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz
Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske
Komisija za stilistiku Međunarodnog slavističkog komiteta

Svet knjige

Aletea

2024

Branko Tošović (ur./Hg.)

ANDRIĆEVA PUBLICISTIKA ANDRIĆS PUBLIZISTIK

Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz
Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske
Komisija za stilistiku Međunarodnog slavističkog komiteta

Svet knjige

Aletea

2024

Branko Tošović (ur.)
Andrićeva publicistika

Branko Tošović (Hg.)
Andrićs Publizistik

Andrić-Initiative

(Reihe)

herausgegeben von

Univ.-Prof. Dr. Branko Tošović
(Karl-Franzens-Universität Graz)

Band 17

Andrić-Initiative

(Serija)

uređuje

prof. dr Branko Tošović
(Univerzitet „Karl Franc“ Graz)

Tom 17

INSTITUT FÜR SLAWISTIK
DER KARL-FRANZENS-UNIVERSITÄT GRAZ
NARODNA I UNIVERZITETSKA BIBLIOTEKA
REPUBLIKE SRPSKE
SVET KNJIGE

Branko Tošović (ur./Hg.)

ANDRIĆEVA PUBLICISTIKA

ANDRIĆS PUBLIZISTIK

Andrić-Initiative

17

Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz
Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske u Banjaluci
Komisija za stilistiku Međunarodnog slavističkog komiteta
Svet knjige Beograd
Aletea Beograd

Herausgeber • Urednik

Verlag • Izdavač

Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz

Merangasse 70, 8010 Graz, Österreich/Austria, +43 316 380 25 24, branko.tosovic@uni-graz.at; arno.wonisch@uni-graz.at, <http://www-gewi.uni-graz.at/gralis>

Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske

Jevrejska 30, 78 000 Banjaluka, BiH, Republika Srpska, direkcija@nub.rs, tel. +387 51 215 894, www.nub.rs

Svet knjige d.o.o.

Bulevar despota Stefana 15, 11000 Beograd, Srbija, tel. +381 11 324 73 07, svetknjige@svetknjige.net,
www.svetknjige.net

Aletea

Generala Štefanika 2, 11000 Beograd, Srbija, +381 62 311 300

Für die Herausgeber • Za izdavače

Branko Tošović,

Arno Wonisch, Ljilja Petrović-Zečić, Stevo Ćosović,

Milan Tasić

Satz, Umschlag, Lektorat und Korrektur

Prelom, korice, lektorisanje i korektura

Branko Tošović

Lektorat und Übersetzung der deutschen Inhalte

Arno Wonisch

Umschlagillustration • Ilustracija na koricama

<https://www.midjourney.com>

[<https://discord.com/channels/1121879031416107200/1121879031416107203>]

Tiraž: 200

Druck • Štampa

Excellent print, Balkanska 35–39, Beograd

Tošović, Branko (ur./Hg.). *Andrićeva publicistika / Andrićs Publizistik*. Graz/Grac – Beograd – Banjaluka: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske – Komisija za stilistiku Međunarodnog slavističkog komiteta – Svet knjige – Aletea, 2024. 937 s./S. [Andrić-Initiative 17]

© Branko Tošović, Graz 2024

Alle Rechte vorbehalten. Sva prava zadržana.

ISBN 978-3-9519973-2-2 (Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz)

ISBN 978-86-7396-931-2 (Svet knjige Beograd)

ISBN 978-99976-27-78-0 (Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske Banjaluka)

ISBN 978-86-82644-21-7 (Aletea)

Inhalt • Sadržaj • Садржај

Predgovor	13
Vorwort	15
Allgemeines • Opšti dio • Општи дио	17
Branko Tošović (Grac). Andrićeva publicistička poetika [Branko Tošović (Graz). Andrićs publizistische Poetik]	19
Literatur • Književnost • Књижевност	123
Mirela Berbić-Imširović, Mevlida Đuvić (Tuzla). Etika u publicističkim tekstovima Ive Andrića i Meše Selimovića [Mirela Berbić-Imširović, Mevlida Đuvić (Tuzla). Die ethische Dimension der Publizistik von Ivo Andrić und Meša Selimović]	125
Anica Bilić (Vinkovci). Antun Gustav Matoš u književnoj i prigodnoj publicistici Ive Andrića [Anica Bilić (Vinkovci). Antun Gustav Matoš in der literarischen und anlassbezogenen Publizistik von Ivo Andrić]	145
Недељка Бјелановић (Београд). Стихијски смех-урлик: Андрић наспрам авангарде [Nedeljka Bjelanović (Belgrad). Spontanes Gelächter bzw. Gebrüll: Andrić vs. Avantgarde]	169
Марија Т. Благојевић (Београд). Сага о уметнику – есеј РАЗГОВОР СА ГОЈОМ и беседа О ПРИЧИ И ПРИЧАЊУ у светлу Андрићеве стваралачке поетике (КУЋА НА ОСАМИ ИВЕ Андрића) [Marija T. Blagojević (Belgrad). Die Saga des Künstlers – der Essay GESPRÄCH MIT GOYA und die Rede ÜBER DIE ERZÄHLUNG UND ERZÄHLEN im Lichte von Andrićs kreativer Poetik [Andrićs EINSAMES HAUS]]	189
Евдокија Борисова (Шумен). Хуманитарни посоки на нашето време: Иво Андрич в българската периодика	211

[Evdokija Borisova (Šumen). Humanitäre Trends unserer Zeit: Ivo Andrić in bulgarischen Zeitschriften]	
Наташа Дракулић Козић (Кикинда). Есеји Иве Андрића о Вуку Стефановићу Караџићу – (по)етичка становишта двају писаца	239
[Nataša Drakulić Kozić (Kikinda). Die Essays von Ivo Andrić über Vuk Stefanović Karadžić – die (po)et(h)ischen Standpunkte zweier Schriftsteller]	
Мира Душкова (Русе). Иво-Андричевата публицистика в превод на български език	257
[Mira Duškova (Russe). Die Publizistik von Ivo Andric in bulgarischer Übersetzung]	
Милош Ђорђевић (Београд). Писац критичар и критичар писац (Прилог тумачењу критике Иве Андрића)	275
[Miloš Đorđević (Beograd). Ein Schriftsteller als Kritiker und ein Kritiker als Schriftsteller (Anhang zur Interpretation der Kritik von Ive Andrić)]	
Darko Ilin (Nova Gorica). Ivo Andrić in Slovenke	295
[Darko Ilin (Nova Gorica). Ivo Andrić und die Sloweninnen]	
Славчо Ковилоски, Марина Цветаноска (Скопје). Имаголошките претстави на Иво Андрић за Македонија	307
[Slavko Koviloski, Marina Cvetanoska (Skopje). Ivo Andrićs imagologische Darstellungen Mazedoniens (gemeinsam mit Marina Cvetanoska)]	
Andelka Krstanović (Banja Luka). O umjetniku i njegovom djelu iz perspektive nobelovaca Iva Andrića i Petera Handkea	315
[Andelka Krstanović (Banja Luka). Über den Künstler und sein Werk aus der Perspektive der Nobelpreisträger Ivo Andrić und Peter Handke]	
Корнелије Квас (Београд). Андрићево разумевање уметника и уметности у есеју РАЗГОВОР СА ГОЈОМ	345
[Kornelije Kvas (Belgrad). Andrićs Künstler- und Kunstverständnis im Essay GESPRÄCH MIT GOYA]	
Aleksandra Lazić Gavrilović (Belgrad). Slika Severa u putopisima Ive Andrića i Miloša Crnjanskog	359

[Aleksandra Lazić Gavrilović (Beograd). Das Bild des Nordens in den Reiseberichten von Ivo Andrić und Miloš Crnjanski]	
Снежана Милосављевић Милић (Ниш). Чулни регистар Андрићевих путничких импресија	373
[Snežana Milosavljević (Niš). Das sensitive Spektrum der Reiseindrücke von Andrić]	
Ана М. Мумовић (Београд). Машта и мудрост (Јован Скерлић као уметнички лик Андрића критичара)	389
[Ana M. Mumović (Belgrad). Vorstellungskraft und Weisheit (Jovan Skerlić als künstlerische Figur des Kritikers Andrić)]	
Борјан Митровић (Источно Сарајево). Саоднос простора, времена и свјетлости у Андрићевој публицистици	403
[Borjan Mitrović (Istočno Sarajevo). Die Beziehung zwischen Raum, Zeit und Licht in Andrićs Publizistik]	
Сања Перић (Нови Сад). Андрићев есеј о Волту Витмену	423
[Sanja Perić (Novi Sad). Andrićs Essay über Walt Whitman]	
Предраг Петровић (Београд). Иво Андрић и Растко Петровић – једна поетичка паралела	437
[Predrag Petrović (Belgrad). Ivo Andrić und Rastko Petrović: eine poetische Parallele]	
Вук Петровић (Београд). Трансцендентална уметност: о Андрићевом РАЗГОВОРУ С ГОЈОМ (1935)	449
[Vuk Petrović (Belgrad). Transzendente Kunst: über Andrićs GESPRÄCH MIT GOYA (1935)]	
Милан Потребих (Београд). Андрићев портрет Симона Боливар у есеју СИМОН БОЛИВАР ОСЛОБОДИЛАЦ	469
[Milan Potrebić (Belgrad). Andrićs Porträt von Simon Bolívar im Essay SIMON BOLIVAR DER BEFREIER]	
Милана Поучки (Нови Сад). <i>Моја жеља је да летим над бескрајним морем</i>	485
[Milana Poučki (Novi Sad). <i>Mein Wunsch ist es, über das endlose Meer zu fliegen</i>]	
Милана Поучки (Нови Сад). <i>Слајало „данас“ а изневерило „суџра“</i>	501

[Milana Poučki (Novi Sad). „Heute“ belogen und „morgen“ verraten]	
Ивана Раловић (Београд). <i>Најжаловији од свих наших најора:</i> Андрин на сценама	511
[Ivana Ralović (Belgrad). <i>Der unfruchtbarste aller unserer Bemühungen:</i> Andrić auf der Bühne]	
Jovana Suvajdžić (Beograd). Značenje organicističkih metafora i drugih bioloških analogija u publicističko-putopisnom tekstu KROZ AUSTRIJU Ive Andrića	529
[Jovana Suvajdžić (Belgrad). Die Bedeutung organisistischer Metaphern und anderer biologischer Analogien im publizi- stischen Reisetext DURCH ÖSTERREICH von Ivo Andrić]	
Zaneta Vidas Sambunjak (Zadar). Bogumili u disertaciji Ive Andrića	553
[Zaneta Vidas Sambunjak (Zadar). Die Bogumilen in Ivo Andrićs Dissertation]	
Olga Vojičić-Komatina (Nikšić). Dinamika naracije i žanrovski preplet u Andrićevom djelu STAZE, LICA, PREDELI	569
[Olga Vojičić-Komatina (Nikšić). Erzähldynamik und Genrever- flechtung in Andrićs Werk STAZE, LICA, PREDELI (WEGE, PERSONEN, GEBIETE)]	
Jurica Vuco (Osijek). Avangarda u Andrićevu kritičkom (i književno-umjetničkom) tekstu	585
[Jurica Vuco (Osijek). Die Avantgarde in Andrićs publizistischen (und literarisch-künstlerischen) Texten]	
Драгана Вукићевић (Београд). Иво Андрић у СРПСКОМ КЊИЖЕВ- НОМ ГЛАСНИКУ	599
[Dragana Vukićević (Belgrad). Ivo Andrić in der Zeitschrift SRPSKI KNJIŽEVNI GLASNIK]	
Arno Wonisch (Graz). O LETOVANJU U SLOVENIJI. Počitnice na sončni strani Alp v očeh in besedah Iva Andrića	617
[Arno Wonisch (Graz). ÜBER DEN URLAUB IN SLOWENIEN. Urlaub auf der Sonnenseite der Alpen in den Augen und mit den Worten Ivo Andrićs]	

Sprache • Jezik • Језик	627
Nataša Kiš (Novi Sad). Nominalizacije u političkoj publicistici Iva Andrića [Nataša Kiš (Novi Sad). Nominalisierungen in der politischen Publizistik von Ivo Andrić]	629
Наташа Миланов (Београд). О придевима са значењем недостајања нечега у Андрићевим путописима [Nataša Milanov (Belgrad). Über mehrdeutige Adjektive mit der Bedeutung des Fehlens in Andrićs Reiseberichten]	645
Марија М. Опачић (Београд). Исказивање (псеудо)социјативности у есејима и критичким освртима Иве Андрића [Marija Opačić (Belgrad). Ausdruck von (Pseudo-)Soziativität in den Essays und kritischen Rezensionen von Ivo Andrić]	659
Драгана Поповић (Нови Сад). Глаголске форме у путопису УТИСЦИ ИЗ СТАЉИНГРАДА / ВПЕЧАТЛЕНИЯ О СТАЛИНГРАДЕ (на материјалу српског и руског језика) [Dragana Popović (Novi Sad). Verben im Reisebericht IMPRESSIONEN AUS STALINGRAD (anhand von Texten in serbischer und russischer Sprache)]	677
Стана Ристић, Ивана Лазић Коњик (Београд). Концептуализација појмова језик и реч у књижевно-публицистичким записима ЗНАКОВИ ПОРЕД ПУТА И. Андрића [Stana Ristić, Ivana Lazić Konjik (Belgrad). Die Konzeptualisierung der Begriffe Sprache und Wort in den literarischen und publizistischen Notizen WEGZEICHEN von I. Andrić]	699
Маја Степанов (Нови Сад). Именичка синтагма са посесивним детерминатором у Андрићевом тексту ФАШИСТИЧКА РЕВОЛУЦИЈА [Maja Stepanov (Novi Sad). Nominalphrasen mit Possessivdeterminator in Andrić publizistischen Text FASCHISTISCHE REVOLUTION]	715
Милица Стојановић (Београд). О употреби глаголâ кретања у Андрићевим есејима [Milica Stojanović (Belgrad). Über die Verwendung von Verben der Bewegung in Andrićs Essays]	729

Nevena Tomić-Brkuljan (Nikšić). Imenički predložki izrazi u Andrićevim publicističkim tekstovima [Nevena Tomić-Brkuljan (Nikšić). Nominale Präpositionalausdrücke in der Andrićs publizistischen Texten]	745
Stil • Stil • Стил	761
Зорана Ћупић (Београд). Књижевнопублицистички и аналитички подстил Душана Ковачевића [Zorana Ćupić (Belgrad). Der literarisch-publizistische und analytische Substil von Dušan Kovačević]	763
Ненад Крцић (Београд). Језичко-стилске одлике Андрићеве ране критике (1914–1921) [Nenan Krcić (Belgrad). Sprachliche und stilistische Merkmale von Andrićs frühen Kritiken (1914–1921)]	777
Горан Милашин (Бања Лука). О стилу Андрићевог есеја ЛЕ- ГЕНДА О ЛАУРИ И ПЕТРАРКИ [Goran Milašin (Banja Luka). Über den Stil von Andrićs Essay DIE LEGENDE VON LAURA UND PETRARKA]	799
Горан Милашин (Бања Лука). Стилистичко читање текстова Иве Андрића о језику и стилу [Goran Milašin (Banja Luka). Eine stilistische Lektüre von Texten Ivo Andrićs über Sprache und Stil]	827
Lidija Nerandžić Čanda (Sombor). Prigodna publicistika I. Andrića (GOJA, SIMON BOLIVAR OSLOBODILAC) – stilske odlike Lidija Nerandžić Čanda (Sombor). [Die Gelegenheitspublizistik von I. Andrić (GOYA, SIMON BOLÍVAR DER BEFREIER) – Stilmerkmale]	853
Милица Рабреновић (Београд). Језичко-стилске карактеристике Андрићевих есеја о Његошу [Milica Rabrenović (Belgrad). Sprachlich-stilistische Merkmale von Andrićs Essays über Njegoš]	871
Страхиња Степанов (Нови Сад). О тачки гледишта у Андрићевом есеју о Симону Боливару [Strahinja Stepanov (Novi Sad). Zum Standpunkt in Andrićs Essay über Simon Bolívar]	883

Branko Tošović (Grac). Ždralovanje [Branko Tošović (Graz). „Ždralovanje“]	907
Beilagen • Prilozi • Прилози	919
Branko Tošović (Grac). Projekat Andrić-Initiative: aktivnosti u peri- odu od 2023. do 2024. godine [Branko Tošović (Graz). Das Andrić-Initiative-Projekt: Aktivitäten im Zeitraum 2023 bis 2024]	921
Recenzentkinje / recenzentice / recenzenti [Rezensent*innen]	937

Ивана Раловић (Београд)

Најјаловији од свих наших најора: Андрић на сценама¹

Андрићев однос према позоришној уметности у најмању руку јесте амбивалентан и с њим се упознајемо на маргинама његовог стваралаштва. Како за живота, тако и безмало педесет година након Андрићеве смрти, његово дело предмет је истраживања и инспирација позоришних и филмских стваралаца, а њихова пажња није усмерена само на његова најпознатија дела већ и она и незавршена, али и на Андрића као знамениту појаву културног и јавног живота Југославије. Рад прати линију од аутопоетичких ставова Иве Андрића о позоришту и позоришној уметности до појаве лика Иве Андрића на позорницама. Теоријска платформа обухвата интердисциплинарне радове, од Андрићевих записа, преко публицистичких текстова који су пратили различите изведбе његових дела, академских радова о адаптабилности његових дела, до најновијих теорија трансмедијалног приповедања, успут отварајући ново истраживање о трансмедијалном потенцијалу његове заоставштине.

Андрић и позориште

Тема петнаестог међународног симпозијума „Андрић и публицистика“ навела нас је да у истраживању кренемо од једног често цитираног и помињаног публицистичког Андрићевог текста, што је била само основа која је отворила питања сагледавања неких кључних тачака о односу Андрића и позоришта.

Став писца према позоришној уметности био је сложен и противречан и с њим се сусрећемо на маргинама његовог стварања, писања и уметничког деловања, ако нам је дозвољено да тако назовемо његов есејистички и публицистички рад и његово рано стваралаштво где превасходно налазимо грађу, а потом и његов друштвени ангажман. Наиме, као деветнаестогодишњак писмо пријатељу Милошу Видаковићу из 1911. године, Андрић завршава речима *џа ваља касније писати драму* (Палавестра 2000: 42).

¹ Рад је настао у оквиру научноистраживачког рада НИО по Уговору склопљеним са Министарством науке, технолошког развоја и иновација РС број: 451-03-47/2023-01/ 200020 од 3. 2. 2023. године.

У Кракову на Јагелонском универзитету 1914. Андрић се, „kao gladno dete pred bogatom trpezom“ сусрео са великом позоришном, музичком и сликарском уметношћу *i sa dobro organizovanim kulturnim priredbama. Nezaboravno je sećanje na Solsku i na njenu Ledi Magbet. Sećam se i njesinog miža* (Јандрић 1982: 365). Он се дакле 7. фебруара 1974. године сећа Ирене Солске (Каролине Флоре Сосновске) и Лудвика Наполеона Сосновског, драмског писца, редитеља и директора позоришта. Иво и кроз писма која пише из перспективе мариборског затвореника за време првог светског рата такође показује занимање за културни и позоришни живот (*Zec* 1994: 16). *Mlad čovek ne može a da se u Krakovu sav ne preda umetnostima* (Јандрић 1982: 365).

За Андрића се везује једна изузетно занимљива епизода коју су истраживачи пронашли у епистоларној заоставштини Иве Војновића. Из Војновићевог писма упућеног 17. јануара 1919. године пријатељици Емки Крстел, супрузи његовог пријатеља Ива из шибеничке фазе заточеништва, дознајемо да је у болници милосрдних сестара у Загребу током 1917. године са Ивом Андрићем и Ивом Рајићем ковао велике планове за рад и управљање сплитским театром. То позориште било би, како Војновић пише у писму из Загреба

[...] ono idealno pozorište koje nemamo nigdje na jugu. Rajić je već u dogovoru s elitnom, prvoklasnom trupom. Andrić bi bio dramaturg – a ja... *il poeta della compagnia!* Hoćemo da u Splitu stvorimo najbolju jugoslovensku dramu. Zato molim Te da govoriš *in secreto* samo onome koji odlučuje i da *niko* o tome ne govori i ne piše, jer bi nam pokvarili račune! (Јовановић 1974: 93).

За Наташу Глишић ово је „кључни доказ заокупљености младог Андрића драмском формом“ и сведочи о Андрићевом студиозном приступу театролошкој литератури и амбициозним припремама за позив драматурга (Глишић 2011: 156).

Црњански Андрићу пише 25. децембра 1918. године са жељом да му да на читање рукопис *МАСКЕ*, дознајемо да и Андрић пише драму у то време премда су његови биографи склони да уз његово име драму не везују. Једини Андрићев драмски текст, једночинка *КОНАЦ КОМЕДИЈЕ*, написана је вероватно између 1914. и 1918. године, баш у тој раној фази стваралаштва кад се о позоришту договарало и маштало. Предраг Палавестра пронашао је овај текст међу рукописима нобеловца и објавио 1985. године. Он сматра да је рукопис сачуван у целини, да је наслов дописан или касније или туђом руком,

тупом оловком, крупнијим словима која се разликују од ауторовог младалачког ситнијег, читкијег и уреднијег рукописа. Истом руком вршене су и неке ситније интервенције у тексту (обележавање заграда, подвлачења), као и извесна скраћења и дописивања (Палавестра 2000: 42).

На основу поређења са аутографима Иве Војновића, извучи претпоставку да су наслов и исправке дописани управо Војновићевом руком, те да је и логично да је млади Андрић „свој први и једини драматуршки покушај

дао на увид искусном и угледном драмском писцу с којим се виђао сваког дана јер су живели под истим кровом“ (Палавестра 2000: 42).

Војновић Андрића из Нице 1919. године у писмима обавештава о Рајићевим сазнањима

kako je beogradska vlada poslala onog ober-čiftu Grolla u Zagreb da stvore teatar (dramu i operu!!!) za Split pod ravnanjem onog lopova i i špijuna Markovića Mišu (zagreb. glumca i agenta teatra!) zatim fiaskiranog Hatzea i nekoliko skrahiranih pjevača [...] I time hoće da izjalove idealni zametak Iva Raića i Nika Bartulovića! (Zec 1994: 20).

Петар Зеџ сумира како се ништа „није ostvarilo od smelih pozorišnih snova tri Iva“. По Андрићевој жељи, КОНАЦ КОМЕДИЈЕ остао је у рукопису, касније је неколико пута адаптиран у телевизијску драму, а евидентно је да се већ после првог драмског покушаја, Андрић одрекао ове форме. Али, драмске елементе успешно је уткао у свој приповедни, романескни, есејистички и песнички рад, а они су и уочавани, препознавани, рапчлањивани кроз анализу његовог опуса из пера многобројних изучавалаца Андрићевог дела, те, како је Срба Игњатовић уочио пишући о истраживањима Петра Зеџа, не само да је просејано и пронађено зрневље већ и златна драмска жица запретена у делу великог писца (Zec 1994).

О књизи ФРА ЈУКИЋЕВ ПРЕДЗНАК: ДРАМСКА ХРОНИКА У 5 ЧИНОВА (8 СЛИКА) Андрић пише аутору Боривоју Јевтићу из Београда 11. децембра 1930. године: *Не разумем се у драмску шехнику ни у њозоришће уојшће, али мислим да ова ствар добро приказивана и правилно схваћена, мора бити од дубокој ушницаја на њублику* (Андрић 2000: 130). Поред тога, додаје да му је тема присна и позната те љубопитљиво очекује историјске слике које ће доћи иза ове, а у постскриптуму каже да Виктору Рупчићу, позоришном критичару, треба честитати на добром и умесном предговору.

Осим драмског првенца, било је покушаја враћању овој форми кроз позоришну фрагментарну форму Три слике из живота Вука Караџића (1950), као и кроз одломак, по свој прилици, неоствареног сценарија за филм о Вуку (1947). У оквиру обележавања стогодишњице победе народног језика,

њему се обратило Министарство просвете да напише сценариј о Вуку. Опорући се у почетку, – сећа се тадашњи министар просвете Митра Митровић – најзад је пристао и прихватио се тога. Ревностан и трудољубив, посветио је пуно пажње и Вуковом делу и литератури о њему, али посао, судећи бар према сачуваном рукопису, није привео крају. На уводном листу забележио је: „Није никад остварен овај сценарио. Ставити у досије: Вук“ (Добрашчиновић 1977: 6).

Афинитет према позоришној уметности Андрић је показивао и кроз позоришну критику Као вихор (ХНК Загреб, 1918) и записима инспирисаним позоришним представама које је гледао у Риму (Позориште изненађења Томаза Маринетија, Салон маргерита, Рим) (1921) и Москви (Три сестре у МХАТ-у“) (1948). Крајем педесетих година Андрић пише кратак есеј о

глумцу Љубиши Јовановићу поводом прославе јубилеја тридесетогодишњег уметничког рада овог глумца (в.: Ковачевић Ј. 2013: 257–258).

Није Андрић остајао равнодушан када је драмска форма које се одрекао била у питању, драма је наставила да га интригира те у разговору с Јандрићем 1974. године каже:

Kada je 1936. godine, u izdanju Srpske književne zadruge, izašla moja druga zbirka pripovedaka, Milan Bogdanović je tu knjigu dočekaо pohvalnim rečima, ali je na kraju rekao otprilike ovo: „Sve je to lepo, ali nama sad treba roman“. [...] docnije je došao i roman; ali ako bih se danas poslužio rečima Milana Bogdanovića, mogao bih mirne duše kazati: „Sad nam treba drama“. Izgleda da pišćev život počinje poezijom, nastavlja pripovetkom i romanom, a završava dramom. Jer mi, kao uostalom ni Rusi, nemamo bogzna kakvog smisla za dramu. Pogledajte: naša drama jedva da je stara jedan vek. Kod Srba počinje tek s Joakimom Vujićem. Međutim, Francuzi, Nemci i Italijani su odrasli s dramom. I ono dramskih pisaca što smo ih imali, većinom su stranog porekla – Sterija, Trifković, Demetar, a Vojnovićeva mati je poreklom Italijanka. Najveći izuzetak je Krleža, mada neke njegove drame deluju i kao romani. Stoga bi trebalo podsticati mlade pisce da se češće oprobaju i dramskom tekstu. Bavim se mislju da izdvojim koji dinar u poseban fond odakle bi se dodeljivala priznanja stvaraoцима koji rade na drami (Jandrić 1982: 371).

На Јандрићево питање да ли би пристао да се у Босни и Херцеговини установи награда која би носила његово име, Андрић одговара да би се радовао када би та награда

[...] bila podsticajna i privolela mlade pisce da se na početku svog stvaranja, ali s više izvesnosti, okrenu tom nedovoljno razvijenom književnom rodu. To bi mogle biti i jednočinke, drame za široku publiku, kao i misaoni komadi koji ne moraju računati na neko veliko igranje na sceni, kao na primer Krležin Aretej, ali koji bi nas brže navikavali da dramski mislimo, osećamo i pišemo (Jandrić 1982: 377).

Андрић о позоришту

Kod nas postoji pogrešno shvatanje [...] da sam ja navodno protiv pozorišta i drame (Jandrić 1982: 377), казао је Андрић свом Екерману 29. марта 1974. године. Није искључено да је то мишљење јавности, на које подсећа писац, потекло од читања и разумевања текста написаног 1936. године, за који сам писац каже да је *manje-više, esej* (Jandrić 1982: 171), у коме налазимо најзагонетнији став о позоришту из пера Иве Андрића, изречен кроз размишљања његовог Гоје. Ако се, како потврђује проучаваоци обично „Гојини ставови о умјетности и умјетнику цитирају као Андрићеви“ (Делић 2011: 287), те да је Гоја „Андрићев аутопоетички осенчен приповедач“ (Петровић П. 2018: 504), онда се у есејистичко-наративном тексту РАЗГОВОР С ГОЈОМ сусрећемо са мислима о позоришту које Андрић као личне није износио ни у текстовима, забелешкама, преписци и у нама познатим разговорима са савременицима. Петровић подсећа да „[и]ако треба бити опрезан са олакним

поистовећивањем исказа фикционалног Гоје са могућим Андрићевим списатељским уверењима“, стоји да овај есеј, уз беседу приликом доделе Нобелове награде, „има повлашћено место у сваком покушају експлицирања Андрићеве поетике“ (Петровић П. 2018: 504).

Делић каже:

Андрић је имао неку муку с позориштем – није га волио ни цијенио. Не воли га ни његов Гоја (Делић 2011: 297).

Андрићеву „муку с позориштем“ можемо везати за један од начина на које је био присутан у позоришту – познато је да је велики писац готово редовно показивао скепсу ка преношењу својих дела у други медиј, да је чак и одвраћао редитеље, драматурге, друге ауторе који су му прилазили са идејама да по његовом делу раде адаптације. Иако га је Боривоје Јевтић 1934. године убеђивао да његова приповетка АНИКИНА ВРЕМЕНА (1931) „vri od dramskog elementa koji se sam nudi za scenski okvir“ те жали што писац „nema[š] naklonosti za dramu“, Андрић саопштава да од самог почетка са својом Аником никако није имао среће, мислећи на сценску Јевтићеву и Погачићеву филмску поставку (Jandrić 1982: 373). Миленку Мисаиловићу, који је почетком седамдесетих желео да у Театру поезије реализује сценски мозаик састављен од поетско-филозофских фрагмената из Андрићевих сабраних дела, кроз који би открио како се поетичност и мисаоност ЕХ РОНТА грана у зрелом Андрићевом стваралаштву, писац је мирно саопштио:

Ја немам среће са позориштем. Ејџо, тје драматизације у позоришту и на телевизији... Видели сје... Шта сам могао... Салете ме са свих страна, присићанем и после се кајем... Нисам ја писац за позорницу. Ја позориште много волим и волим да идем у позориште, али не знам како треба писати за позориште. А то је тешко знати. Треба се родити за то. [...] Сцена тражи драмски текст, а то је далеко од мене. Ја нисам драмски писац, то знаје... (Крчмар 2008: 216).

У запису *Sarajevo – Beograd, ponedjeljak, 1. oktobar 1973*, код Љубе Јандрића читамо Андрићеву изјаву:

da su Beograđani već nekoliko puta tražili da im dozvolim da od ASKE I VUKA naprave balet. Ја – како сам неповерљив према свему, посебно према мешању родова и уметности – одбио сам и поново би то урадио кад би ме питали. Све ми се чини, pazite da me ne чују, да би то могао бити занимљив балет, нарочито кад је реч о Aski. Војим се само како би онај вићина испао (Jandrić 1982: 329).

Извори говоре да је имао негативан или равнодушан став када су извођена дела базирана на његовим текстовима. Али нигде као у РАЗГОВОРУ С ГОЈОМ однос према позоришној сцени није тако изоштрен и критичан. За Гоју је

циркус најприсићојнија форма позоришта. Он је најмања бега у тој великој беди (Андрић 2012: 405),

он се буни против недопуштеног и стидног које карактерише сваки јавни наступ. У есеју се такав став донекле правда мучним сном:

Док сам био млађи, дешавало ми се *досџа љуџа* ово: *снима да иџрам на некој љозорници, љред невидљивом али сџроџом и мноџбројном љубликом, и све се са ужасом љиџам како сам неџозван и несџремман дошао на сцену. А џтреба да иџрам неку улоџу коју љре џџџа нисам ни љрочџџао и из које не знам ни речи* (Андрић 2012: 405).

Делић се пита

откуд сан о позорџшту као мора некеме ко за позориште не хаје и ко га сматра великом *беџом*? Да није посриџеди нека траума из дџетињства и младости која је великом писцу огаџила позориште за цџо живот? (Делић 2011: 297).

Са психоаналитичког становишта, будући да је у питању сан који се понавља, његовом анализом бавио се Иван Настовић. Он корене овог сна проналази у догађају из детињства, који је Андрић описао у свом сећању насловљеном НЕУСПЕХ НА ПОЗОРНИЦИ, у књизи СТАЗЕ, ЛИЦА, ПРЕДЕЛИ (Настовић-www). На распусту између трећег и четвртог разреда гимназије, по повратку из Сарајева у своју варошицу, Андрић је са друговима, а сви су били *џелџни nekog umetničkog doživljaja*, решио да организује своје позориште јер су *doneli sa sobom sećanja i žive utiske na prve pozorišne predstave koje je u Sarajevu tada davala neka putujuća trupa iz Srbije* (Andrić 2004: 80). Писац каже да га је обузела театарска грозница, да му је поред књига и школе позориште постало главна страст, да му је позорница деловала *kao neki divni, nedostižni svet sjaja i umetnosti*, а глумци *kao neki viši ljudi*. Међутим, у тој првој представи у којој је Андрић имао једну од главних улога, доживео је велики неуспех:

Моје разоџарање и себе и у своју публику било је велико, али сам се брзо утеџио и помирио са миџљу да нисам ја за позориште, ни позоришна веџтина за мене. [...] Tada sam прешао и публику и постао просто добар и паџљив слуџалац и глеџалац (Andrić 2004: 82).

А Андрићев Гоја даље каже да је „позориште најјаловији од свих наших напора“:

У доџиру са сценом и љлумцима мене исџуни џџакво осећање беџе и узалудносџи да се љиџам: да ли ова ниџџавносџи љозоришџџа није само слика оноџа џџџо чека све веџџине, љре или љосле, на њиховом љуџу? (Андрић 2012: 405).

Као симбол те беде и узалудности, јавља се реквизит: сат меда од картона љџџједнако далеко од варке као и од сџварносџи,

[џ]едно љарче реквизиџџа које је љџкушало љо сџџџину љуџа да у очима људи љосџџане меџ и љо сџџџ љуџа се наново враџџило у сандук за реквизиџџе, уџрљано, неусџелџ, излиџно (Андрић 2012: 405).

И није само позоришни реквизит уџрљан, неусџели, излиџан, све је у позориштима, и најбољим, љрашно и нечисџџо, а посао глумца најџџеџи и најбеџнији од свих љозива, они су као сџџални осуџџеници на смрџџи, сџџално на белом хлебу, са потребом да се љровџде, банче, јеџу и љију да би надоместили тежину, беџу и узалудност свог позива. Сву суџеџу ове умеџносџи Гоја илустрџује примером глумице којој се у току представе скут хаљине закачио за ексер на поду и у њеним очајничким трзајима да се ослободи, мртвачким знојем и

лудачким сјајем у очима, док рецитује и даље свој текст. „Позориште је, очито, и Андрићу и његовом јунаку било мука духу [...] (Делић 2011: 298).

Разлоге за Гојин суд о јаловом и ништавном напору Предраг Петровић развија у правцу виђења света као позорнице, „у томе што управо позоришна сцена чини очигледном беду и ништавност људског постојања на великој позорници света, како је у мрачним тоновима види Гоја“ (Петровић П. 2018: 505). И есеј јасно каже и писац обзнањује доста касније да је РАЗГОВОР С ГОЈОМ *и неку руку расуђивање о мукама стварања, које су спорадале не само Гоју и мене, већ и svakog umetnika* (Јандрић 1982: 171), а у том кључу можемо извести закључак да говорећи о позоришту, Гоја, односно писац, акценат ставља на уметнички као изведбени и глумачки део, на тешкоће глумачког посла, на „муке стварања“ позоришне представе. Јер, шта је јаловост у овом контексту? Могла би се односити и на ефемерност сценског збивања, трошност, пролазност, краткоћу, на живот у тренутку извођења, на оно што умире у тренутку стварања. „Андрићу је потребан Гоја као старац, на крају свог радног и животног вијека, из 1828. године, са комплетним својим животним и умјетничким искуством, као човјек који је 'видео све', искусио много и створио врхунски сликарски опус“ (Делић 2011: 292), Андрићу је Гоја можда потребан да да свој суд о глуми и глумцу, да укаже на тежину позива, коју везује за беду, узалудност и ништавност, али и да се сакрије иза њега: „Kad mu je jedan beogradski glumac zamurio na ovim riječima, on je u šali kazao: *Ma to je Goja rekao, a ne ja*“ (Јандрић 1982: 64). И у СВЕСКАМА Андрић скреће пажњу на муке глумачког посла, премда доста мирнијим тоном: *Od glumca se ne traži da nešto bude i da jeste, nego da na nešto, ili na nekog podseća, a to znači da ima veliku sposobnost samozaborava i, u krajnjoj liniji, samopregora, sve do samouništenja* (Јандрић 1982: 195).

Ако нам је дозвољено да са Гојиним упоредимо оне ставове који пројављају у Андрићевим разговорима са Љубом Јандрићем – да за себе мисли како нема склоности ка говорништву, да заговара „поделу посла“ тако да он пише а да говоре држе они који не пишу, доћи ћемо до могућег решења. Андрић 1974. године изговара:

Nedavno su mi [...] pisali iz Sorbone i molili da za potrebe nastave našeg jezika snime moj glas. Trebalo je da pred mikrofonom pročitam neku od svojih pripovedaka. Iako sam tvrdo protiv, moja slabost prema Francuskoj smekšala me i najзад sam pristao. Bilo je predviđeno da pored čitanja vodim konverzaciju na francuskom jeziku. Pristao sam i na to, ali pod uslovom da imam bilo kakav tekst pred sobom, jer ću u protivnom mucati. „To, baš to“ – uzviknula je osoba koja je sa mnom vodila razgovor – „studentima će se mucanje najviše dopasti“. E, kad vam je toliko stalo do mog mucanja, onda neću!

[...] *Zar nije bolje da moj tekst čitaju Marija Crnobori, Jovan Milićević, Adem Čejvan, ili neko drugi, a ne ja, jer se posle svake treće rečenice moram nakašljati. Pa i ne samo to: osim glasa, oni hoće da im pričam koješta i o sebi. Sve što kažemo o sebi proizvoljno je, ono što napišemo u delu – obavezuje* (Јандрић 1982: 375–376).

Лако ћемо закључити и да је сценски говор, јавни наступ, наступ пред публиком, оно што је Андрића на личном плану узнемиравало. Он је предност давао и уживао у приватности писања, иако је и за ту дисциплину сматрао да је *mićan, turd i kurgav posao, ravan najtežim poslovima na svetu* (Jandrić 1982: 37).

Андрић у позоришту

Писац је кроз читав свој радни век био присутан у позоришту на различите начине: као гледалац, као личност на протоколу у важним тренуцима за позоришне куће, поводом јубилеја и сл. Као председник и као члан провео је период од 1956. до 1965. године у Позоришном савету Југословенског драмског позоришта. Тај период резултирао је и успостављањем драгоцених контаката с глумцима и другим позоришницима, на обострано задовољство. Андрић у говору који је одржао поводом двадесетогодишњице Југословенског драмског позоришта 3. априла 1968. године каже да је као члан Позоришног савета први пут у животу могао ближе и боље да упознаје позориште,

не само из гледалишта или са новинских стубаца, него изнутра. А увек је корисно и лековито сагледаћи мало најљивије у њиху рад и напор. То може да нас излечи од многих предрасуда и површних схватања и да нам омогући да тачније и праведније процењујемо праву природу њихеј посла и свакој људској струци у њој. Мене је тај вишегодишњи додир са позориштем и позоришним људима научио да боље оценим и више ценим њу древну сложену уметност и оне који њој, у ма ком виду и ма на који начин, служе. Имао сам прилику да видим са колико страси и пожртвовања многи од њих, били они истакнути уметници или анонимни технички радници, своје позиву често служе. [...] и како је висока цена којом позоришни радници често плаћају живи и крајкоптрајни благосав раме или ојојни звук ајлауза.

И не само то. Чини ми се да данас јасније видим друштвено и културно значење позоришта као услове и да боље осећам неопходност његовој постојања, развика и усавршавања, нарочито у приликама какве су наше (Ковачевић Ј. 2013: 264–265).

Осим личног присуства, он се у позоришту појављивао и кроз инсценације његових књижевних дела.

Андрићево дело на сценама и у трансмедијалним прерадама

Андрићево дело имало је у позориштима бројне интерпретције, а и већ је разматрано у оквирима истраживачких подухвата Петра Зеца, Весне Крчмар, Зорана Ђерића, на пример, док се и у издвојеним текстовима трагало

за драмским потенцијалом, сегментима и елементима, драмском формом унутар његове приповедачке технике, драмским кодовима и сл. и то ² Годишњаци југословенских позоришта (и касније ГОДИШЊАК ПОЗОРИШТА СРБИЈЕ) уредно бележе поставке и статистике у вези са представама док је најновијој генерацији истраживача доступна база МПУС-а ТЕАТРОСЛОВ из које се може извући информација о позоришним адаптацијама у домаћим позориштима које су засноване или биле инспирисане делом и ликом Иве Андрића.

Међу позоришним остварењима која везујемо за дело Иве Андрића (а пратимо их од прве драматизације АНИКИНИХ ВРЕМЕНА из 1934. године) лако је у први мах препознати две врсте: а) она која су драматизована и адаптирана за сценска извођења (и често носе наслов дела на коме су базирана) и б) она која су настала по мотивима његових дела (и често носе другачији назив). Овој класификацији додаћемо трећу, в) она у којима се појављује Андрић као лик, о којој ћемо више говорити у наставку рада кроз кратак приказ представа

Све позоришне облике инспирисане уметничким стваралаштвом Иве Андрића тешко је систематизовати, будући да су нека настала за једно извођење, бројне монодраме приређене су за различите форме и не само театарских свечаности, готово небројиве поставке по Андрићевим делима играју се у театрима широм света, по његовим делима рађена су либрета за балет, дечје представе.

Његово писање је од почетних појављивања лако освајало приврженике, генерисало бројне трансмедијалне наставке и проширења, преливања, скретања и рачвања, пренамене, прилагођавања, умножавања и мигрирања, гранања и ширења.

Прегнантна, полифонична схема Андрићевих пре свега прозних дела, али поетских, учинила се погодном за препуштање актуелизовања у разним конкретним друштвеним приликама, уметностима и медијима. Као и у бројним варијацијама на тему и разноврсним трансмедијалним прерадама, адаптације и у случају Андрића, могу да указују на експлицитну или имплицитну интертексталност, отворено и јасно или прикривено да се позивају на примарно дело, мрежа сваковрсних веза и односа готово да је неизбројива. Сусрећемо се са читавим низом могућности које познаје теорија адаптације и трансмедијалности, уз напомену коју даје и теоретичарка Џули Сандерс (Julie Sanders), да је у овом контексту вокабулар адаптације веома лабилан (Sanders 2006: 3). Она се позива на широку листу термина коју је предложио

² Видети радове: Глишић 2011, Ваšović 2012, Ковачевић Ј. 2013, Меић 2014, Глишић 2015, Мојсова-Чепишевска 2014, Вранић Latinović 2016, Мојсова-Чепишевска 2017.

Адријан Пул (Adrian Poole), те и ми, по угледу на овај списак, констатујемо да бројним драматизацијама, театрализацијама, поставкама које за основу имају неки од сегмената стваралаштва нобеловца, можемо придодати *позај-мљивања, присвајања, асимилације, ситуацију када аутори стварају њог уш-цајем, када су надахнути Андрићем, захвални, очарани али и оисегнути; ту су и омажи, мимикрије, травестије, одјеци, алузије и иншерсексуалност*. Можемо и наставити овај лингвистички низ као што то чини Сандерс, додајући ту и без детаљне анализе: „варијацију, верзију, интерпретацију, имитацију, проксимацију, допуну (додатак, доградњу), инкремент (пораст, повећање), импровизацију, prequel,³ sequel,⁴ паратекст, хипертекст, палимпсест, графт (калем), прензивање, прераду, преобликовање, ревизију, поновну евалуацију” (Sanders 2006: 3), јер Андрић је без сумње домаћи аутор најпревођенији у језике других медија. О свим овде набројаним могућностима могао би се сачинити дугачак списак примера.⁵

Ако говоримо о трансмедијалном спектру, препознаћемо да се нереализован сценарио редитеља Александра Саше Петровића под називом ЛЕТОВАЊЕ⁶ отвара доласком старијег пара, „Старог Господина“, високог, проседог човека шездесетих година и његове ситне, нежне и мало млађе жене, у мало приморско место на одмор, где помало лењивим ритмом теку дани. Не само насловом већ и овом почетном идејом, овај текст асоцира на ЛЕТОВАЊЕ НА ЈУГУ, причу из познијег периода Андрићевог приповедачког стваралаштва, први пут објављену 1959. године, о аустријском професору Алфреду Норгесу и његовој жени (Летовање-www). Године 1980. Андрићева новела екранизована је као истоимени телевизијски филм (ЛЈЕТОВАЊЕ НА ЈУГУ) у режији словеначког редитеља Матјажа Клопчича, адаптацији Бојане Андрић и продукцији ТВ Сарајево. У телевизијском медију проза Иве Андрића доживела је преко двадесет адаптација, поезија је била извориште за бројне поетске кабаре, а о годишњицама пишчева рођења или смрти припремани су програми, монодраме, сценска читања, прославе које су за прототекст имале његове текстове. Но, не само дело, у трансмедијалним облицима затичемо и Андрића ликом, а најновија је играна серије НОБЕЛОВАЦ о животу Иве Андрића. Креатори серије Тихомир Станић, Иван Велисављевић и Владимир Рогановић главне улоге поверили су Тихомиру Станићу који ће бити Иво Андрић, Селми Алиспахић као Милице Бабић, док ће младог

³ Приквел, претходни наставак, мк. ретропродужење, „retroepizoda” (в.: Prequel-www).

⁴ Сиквел, наставак.

⁵ Прецизно истраживање превазилази тему и обим овог рада и њиме се овог пута нећемо бавити.

⁶ Текст под називом *Летовање* датира вероватно из 1955. или 1956. године (Летовање-www, с. 207).

Андрића играти Игор Јуринић. Тихомир Станић већ се нашао у улози Иве Андрића у познатом остварењу редитеља Здравка Шотре (ЛАЈАЊЕ НА ЗВЕЗДЕ, 1998), али и неколицини других телевизијских пројеката (ЗНАКОВИ, Петар Зеџ 1995; ЖУЉКО – ПРИЧА О РАДИВОЈУ КОРАЉУ, Гордан Матић 2011; ПРОЛЕЋЕ НА ПОСЛЕДЊЕМ ЈЕЗЕРУ, Филип Чоловић 2020). Андрић се, примећујемо, јавља и као својеврсни попултурни феномен.

Синематички потенцијал дела јединог југословенског нобеловца препознат је у исто време кад и театролошки, мада постоји консензус да оно није у довољној мери адаптирано за филм.

Но, вратимо се Андрићу и позоришту.

Андрићев лик на сценама

Сматрамо да Андрићева дела представљају плодно тле за преношење у друге медије, јер богатство његових ликова, мотива, идеја пружа спектар могућности у распону од блиских до адаптација веома удаљених од изворног текста, смисла и значења. Али, има и другачијих мишљења. Весна Крчмар, анализирајући једну од поставки Андрићевог романа НА ДРИНИ ЂУПРИЈА пише како

Андрићев романи имају мало елемената за драматуршку транспозицију. Врло мало је дијалога, време иде дисконтинуирано, а карактеризација и тумачења су углавном есејистичка (Крчмар 2007: 165),

те да ипак тиме што су богати догађањима постају драматуршко језгро, а Мухарем Баздуљ, поводом Фрљићеве поставке Андрићевог ПИСМА (Оливер Фрљић, ПИСМО ИЗ 1920, Босанско народно позориште Зеница, премијерно извођење 30. септембар 2011.) успут бележи: „Андрићева проза се *ојипс* адаптацијама, позоришним још и више него филмским“ (Bazdulj-www). Приметићемо и да се од најранијих драматизација Андрићевих дела провлачи известан механизам критике који је Јован Ђирилов дефинисао на следећи начин:

Најпре се хвали сјајан писац, затим се каже како драматизатор није био на висини задатка, да је мање-више упропастио генијални текст (што је често истина), онда се истиче да је редитељ покушао да учини шта је могао, али није успео да превазиђе слабости драматизације, и на крају се жале предивни глумци (Ђирилов 1999: 73).

Не само Андрићево дело, на сценама сусрећемо и Андрића као значајну појаву културног и јавног живота Југославије. У ту сврху посежемо за четири представе као илустрацијом.

Овде ступамо на подручје позоришне историографије будући да двома представама (од четири које помињемо) не приступамо из непосредног искуства као гледаоци током извођачког чина. Услед недоступности сценског текста, можемо бити фокусирани на драматуршка „читања“ ових дела, на

концепт драматуршког, дакле драмског, а не сценског отелотворења. Или можемо ступити на клизав терен театролошке анализе (програми, плакати, најаве, критике, интервјуи), сценског читања заснованог на туђим утисцима, сакупљеним из доступних извора различите провенијенције. Критички анализирани и обрађени, они ће највише светла бацити на контекстуалне и историјске околности, али ће барем делимично и одговорити на питање како је Андрић виђен очима других уметника. Другим речима, свесни смо да на овом истраживачком плану постоје многа ограничења, театрологија се неминовно бави предметом који више не постоји и истражује у подручјима која само делимично пружају увид у некадашњу целовитост. Међутим, то је у нашем случају једини могући начин да увидимо различитости редитељског и шире ауторских поступака којима је оживљен Андрић или његов лик.

Андрић је присутан у наслову, али скривен у слојевима позоришног каприча Птиц и птица (премијерно извођење 24. новембар 1986. у Звездара театру) са додатком у наслову Кућа у којој је понекад боравио и Иво Андрић, у режији Дејана Мијача. „Odmah da kažemo: mada se Andrićevo ime spominje u naslovu, drama s Andrićem nema nikakve veze. Navedeni podatak je stvarna činjenica koja se u komadu nekoliko puta uzgred spominje“, записао је Далибор Форетић за загребачки *Danas* 9. децембра 1986 (Foretić-www).

Исту ситуацију затичемо и у представи Атељеа 212 Црњански или лако је Андрићу (премијера 27. мај 1987. НП Босанске крајине Бања Лука, премијера 12. 9. 1987. Велика сцена). У овој режији Милоша Лазина Андрић је видљив у наслову, али скривен у слојевима текста.

А ликом присутан је у изведби Небојше Кундачине, али не и кроз име у наслову у представи Милош, Црњански у режији Иване Вујић (премијера 7. новембар 2015, Београд, Копродукција: Мадленијанум Београд & Битеф театар).

И најзад, Андрића на сцени затичемо у представи Каинов ожиљак (премијера 1. фебруар 2015, Народно позориште Љубиша Јовановић Шабац). Реч је о адаптацији истоименог романа Владимира Кеџмановића и Дејана Стојиљковића, у драматизацији Спасоја Ж. Миловановића, и у режији Југа Радивојевића. Ова културно-историјска експликација смештена је у пролеће 1939. године када у Берлин, престоницу нацистичке Немачке, пристиже нови амбасадор Краљевине Југославије.

Поставка последња два комада, посебно Радивојевићевог на сцену шабачког позоришта, отворила је многа занимљива питања ако имамо на уму колебљивост или скептичност самог Андрића када је позоришна уметност у питању, а адаптација посебно. Једно од њих би било оно које нас враћа наслову овог реферата: да ли је Андрић на сценама заправо најјаловији од свих наших напора, шта би писац, строгих назора кад је позоришна уметност

у питању, и онај који је по сопственом признању прешао у публику и постао добар и пажљив слушалац и гледалац, да може да зна, имао да каже о даљем трансмедијалном животу једног заокруженог стваралачког и животног опуса, а особито о властитом сценском отелотворењу.

Закључак

Како за живота, тако и безмало педесет година након смрти, стваралаштво Иве Андрића предмет је истраживања и инспирација позоришних и филмских стваралаца, а њихова пажња није усмерена само на његова најпознатија дела већ и незавршена, али и на Андрића као приватну личност. Он је комплексна личност, која и данас својим писањем али и животом интригира научну и читалачку јавност, позоришну, музејску и публику пред малим и великим екранима. Остаје питање да ли су различита сценска ишчитавања допринела рецепцији његових дела, да ли су помогла или одмогла, из којих тачно разлога уметнички интригира личност великог ствараоца. Закључак намеће став да какве год да се интерпретативне и изведбене праксе појаве, корисне су, оне нас на неки од начина враћају његовом величанству – књижевном тексту, јер Андрић је, упркос бројним улогама, позицијама, функцијама и радним задацима, био и остао пре свега велики писац.

Признаћемо и да остаје нејасно шта нам данас служи као поетички путоказ за разумевање Андрићевог односа према позоришту и сцени. Амбивалентност и сложеност овог питања додаје још један слој питањима његових идентитета.

Извори

Andrić 1982: Andrić, Ivo. *Sveske*. Sarajevo – Zagreb: Svjetlost – Mladost.

Андрић 2000: Андрић, Иво. *Писма (1912–1973): приватна пошта*. Приредио Мирослав Караулац. Нови Сад: Матица српска.

Andrić 2004: Andrić, Ivo. *Staze, lica, predeli*. Beograd: Dereta.

Андрић 2012: Андрић, Иво. *Иво Андрић III*. Приредио Славко Гордић. Антологијска едиција Десет векова српске књижевности. Нови Сад: Издавачки центар Матице српске.

Литература

- Bazdulj-www: Bazdulj, Muharem. Nišan na licu anđela. In: *Vreme*, broj 1084, 13. oktobar 2011. <https://old.vreme.com/cms/view.php?id=1014628>. 10. 1. 2024.
- Bašović 2012: Bašović, Almir (Sarajevo). Andrićeva pripovjedačka tehnika i dramska forma. In: Tošović, Branko (Hg./ur.). *Ivo Andrić – Literat und Diplomat im Schatten zweier Weltkriege (1925–1941) / Ivo Andrić – književnik i diplomata u sjeni dvaju svjetskih ratova (1925–1941)*. Graz – Beograd: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Beogradska knjiga. S. 73–90. [Andrić-Initiative: Ivo Andrić im europäischem Kontext – Ivo Andrić u evropskom kontekstu, tom 5]
- Branic Latinović 2016: Branic Latinović, Biljana. Medijska transpozicija ZNAKOVA PORED PUTA. In: Tošović, Branko (Hg./ur.). *Andrićevi ZNAKOVI / Andrićs ZEICHEN*. Graz – Beograd – Banjaluka: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske – Svet knjige – nmlibris. S. 117–126. [Andrić-Initiative: Ivo Andrić im europäischem Kontext – Ivo Andrić u evropskom kontekstu, tom 9]
- Глишић 2011: Глишић, Наташа. Драмски елементи у Андрићевим приповеткама. In: Tošović, Branko (Hg./ur.). *Die K. u. K. Periode in Leben und Schaffen von Ivo Andrić / Austrougarški period u životu i djelu Iva Andrića: (1892–1922)*. Graz – Beograd: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Beogradska knjiga. S. 155–164. [Andrić-Initiative: Ivo Andrić im europäischem Kontext – Ivo Andrić u evropskom kontekstu, том 4]
- Глишић 2015: Глишић, Наташа. Драма светлости и сенке или Велика позорница Карађозовог живота. In: Tošović, Branko (Hg./ur.). *Andrićeva AVLIJA / Andrićs HOĆ*. Graz – Banjaluka – Beograd: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske – Svet knjige – nmlibris. S. 265–278. [Andrić-Initiative: Ivo Andrić im europäischem Kontext – Ivo Andrić u evropskom kontekstu, том 8]
- Делић 2011: Делић, Јован. Кад Гоја тражи писца. О Андрићевом есеју РАЗГОВОР С ГОЈОМ И ПОВОДОМ ЊЕГА. In: *Лейойис Мајице српске*. Год. 187, књ. 488, св. 3, септембар. С. 286–306.
- Добрашиновић 1977: Добрашиновић, Голуб. Иво Андрић и Вук. In: *Иво Андрић о Вуку*. Избор, предговор и белешка о књизи Голуб Добрашиновић. Београд: Издавачко предузеће Рад.
- Зец 1994: Зец, Петар. *Andrićev teatar senki*. Beograd: Rad.
- Јандрић 1982²: Јандрић, Љубо. *Sa Ivom Andrićem*. Sarajevo: Veselin Masleša.
- Јовановић 1974: Јовановић, Ранко В. *Иво Војновић: животи и дело*. Београд: Институт за књижевност и уметност.

- Ковачевић Ј. 2013: Ковачевић, Јелена. Иво Андрић и Југословенско драмско позориште. In: *Свеске Иве Андрића*. Год. 32, св. 30. С. 255–278.
- Крчмар 2007: Крчмар, Весна. *Позоришне драматизације дела Иве Андрића*. Нови Сад: Матица српска.
- Крчмар 2008: Крчмар, Весна. *Драматизације у времену. Позоришне драматизације дела Ива Андрића*. Део 2. Нови Сад: Матица српска.
- Летовање-www: Раловић, Ивана. *Трансмедијално приповедање у сиваралачком ојусу Александра Саше Пејровића*. Докторска дисертација. С. 207–211. <https://eteze.arts.bg.ac.rs/bitstream/handle/123456789/581/Disertacija%20Ivana%20Ralovic%cc%81.pdf?sequence=2&isAllowed=y> 10. 9. 2023.
- Мејћ 2014: Мејћ, Perina. Dramski kôd u TRAVNIČKOJ HRONICI. In: Тошковић, Branko (Hg./ur.). *Andrićeva HRONIKA / Andrićs CHRONIK*. Graz – Beograd – Banjaluka: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske – Svet knjige – nmlibris. S. 303–324. [Andrić-Initiative: Ivo Andrić im europäischen Kontext – Ivo Andrić u evropskom kontekstu, том 7]
- Мојсова-Чепишевска 2014: Мојсова-Чепишевска, Весна. ТРАВНИЧКА ХРОНИКА на Битолскиот народен театар. In: Тошковић, Branko (Hg./ur.). *Andrićeva HRONIKA / Andrićs CHRONIK*. Graz – Beograd – Banjaluka: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske – Svet knjige – nmlibris. S. 365–372. [Andrić-Initiative: Ivo Andrić im europäischen Kontext – Ivo Andrić u evropskom kontekstu, том 7]
- Мојсова-Чепишевска 2017: Мојсова-Чепишевска, Весна. Госпогица како „исклучително“ драмско/театарско и филмско четиво. In: Тошковић, Branko (Hg./ur.). *Andrićeva GOSPODICA / Andrićs FRÄULEIN*. Graz – Beograd – Banjaluka: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske – Svet knjige – nmlibris. S. 313–320. [Andrić Initiative: Ivo Andrić im europäischen Kontext – Ivo Andrić u evropskom kontekstu, том 10]
- Настовић-www: Настовић, Иван. Андрић на великој позорници. In: *Политика*, 1. октобар 2011. <https://www.politika.rs/scc/clanak/192907/Andric-na-velikoj-pozornici>. 10. 1. 2024.
- Палавестра 2000: Палавестра, Предраг. Андрићев драмски покушај: одломак из коментара. In: *Театрон: публикација за позоришну историју и позоришне студије*. Год. 25, бр. 111. С. 42–43.
- Петровић П. 2018: Петровић, Предраг. Свет као позорница у романима Иве Андрића. In: Вуксановић, Миро (ур.). *Дело Иве Андрића*. Београд: Српска академија наука и уметности. С. 503–516.

- Prequel-www: Filmski leksikon (2003), mrežno izdanje. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža. <https://film.lzmk.hr/clanak.aspx?id=1459> 10. 9. 2023.
- Sanders 2006: Sanders, Julie. *Adaptation And Appropriation*. Routledge: Taylor & Francis Group.
- Ћирилов 1999: Ћирилов, Јован. О Андрићу и помало о Крлежи у ЈДП. In: *Свеске Иво Андрића*. Београд, Година 18, број 15. С. 67–74.s

База ТЕАТРОСЛОВ, Музеја позоришне уметности Србије

- ПТИЦ И ПТИЦА (Премијера Београд 24. новембар 1986, Звездара театар) са додатком у наслову *Кућа у којој је њонекад боравио и Иво Андрић*, режија Дејан Мијач.
- Foretić-www: Foretić, Dalibor. Jedan sretan dan. *Danas* 9. decembar 1986. Zagreb. <https://teatroslov.mpus.org.rs/digitalizacija.php?id=3227>. 11. 10. 2024.
- ЦРЊАНСКИ ИЛИ ЛАКО ЈЕ АНДРИЋУ (Премијера Бања Лука 27. мај 1987. НП Босанске крајине, Премијера Београд 12. септембар 1987. Атеље 212, Велика сцена), режија Милош Лазин.
- КАИНОВ ОЖИЉАК (Премијера Шабац 1. фебруар 2015, Народно позориште Љубиша Јовановић, адаптацији истоименог романа Владимира Кеџмановића и Дејана Стојиљковића, драматизација Спасоје Ж. Миловановић), режија Југ Радивојевић.
- МИЛОШ, ЦРЊАНСКИ (Премијера Београд 7. новембар 2015, Копродукција: Мадленијанум Београд & Битеф театар), режија Ивана Вујић.

Ivana Ralović (Belgrade)

The most futile of all our efforts:

Andric on Stage

Andrić's relationship with the performing arts is, to say the least, ambivalent, and we come to understand it on the fringes of his creative endeavors. Just as in life, nearly fifty years after Andrić's death, his work remains a subject of exploration and inspiration for theatrical and film creators. Their focus extends beyond his most renowned works to include the unfinished ones, as well as on Andrić himself as a prominent figure in the cultural and public life of Yugoslavia. The paper follows a trajectory from Ivo Andrić's autopoetic perspectives on theater and the performing arts to the manifestation of Ivo Andrić's character on stage. The theoretical platform encompasses interdisciplinary works, ranging from Andrić's notes, through journalistic texts accompanying various

performances of his works, academic papers on the adaptability of his works, to the latest theories of transmedia storytelling, concurrently opening new research on the transmedia potential of his legacy.

Ивана Раловић

Институт за српску културу Приштина/Лепосавић

+38163442325

ralovic@gmail.com